

Kataloglamanın Standartlaşmasında Milli Kütüphanelerin Rolü

Doğan Atılğan *

Yayınlanmış bilgiye erişebilmenin temel şartı bunların kaydedilmesi ve bu işlem sırasında belirli kurallara uyularak belirlenmiş standartların uygulanmasıdır. Uygulanan standartların yaygınlaştırılması ve herkes tarafından anlaşılabilir olması ise bibliyografik denetimin sağlanmasını ve bilgiye erişimin uluslararası düzeye ulaşmasını olanaklı kılacaktır.

Hem ülke içinde hem de uluslararası düzeyde bibliyografik denetimin sağlanması, bu konudaki gereksinimleri karşılayacak ulusal bir merkezin oluşturulması ile mümkün olabilecektir. Ulusal merkez olarak genellikle Milli Kütüphanelerin belirlenmesi, bu tür kütüphanelere önemli görevler yüklemektedir. Milli Kütüphanelerin bu görevleri önce ulusal düzeyde sap-tanacak bir plan gereğince yerine getirmeleri gerekir.

Milli Kütüphanelere bibliyografik denetim ile ilgili görevler, NATIS olarak bilinen programın gerçekleşmesi için yüklenmiştir. Unesco'nun 1974 yılında yaptığı konferansta ele alınan ve ulusal bilgi sistemleri olarak bi-linen NATIS projesi, bir ulusun kendi yapısı ve nitelikleri içinde tüm bilgi alış-verişini düzenlemekte ve bunun için de belli bir politikaya gerek du-yulmaktadır. (1) NATIS bir ülkede bilginin aktarılmasıyla ilgili bütün ku-rumları, kaynakları, işlemleri ve çalışmalarını içeren bir felsefedir. NATIS'ı oluşturan ögeler, ülke içinde bilgi sağlamakla yükümlü bütün hizmetler, yani kütüphaneler, dokümantasyon ve enformasyon merkezleri, arşiv ve benzeri hizmet kuruluşlarıdır.

NATIS bibliyografik denetimi ulusal ve uluslararası düzeyde planlaya-cağı politika ile gerçekleştirmektedir. Bu nedenle milli kütüphanelerin de görevleri aşağıdaki gibi düşünülmektedir.

- a) Ülke içinde merkezi bir kütüphane servisi kurmak,
- b) Bu serviste yol gösterici bir rol almak,
- c) NATIS'ın bütün gelişmelerinde ve planlamasında yardımcı olmak. (2)

Yukarda belirtildiği üzere ulusal düzeyde bilgi alışverişini ve denetimini üstlenen milli kütüphaneler, uluslararası bilgi sisteminde de önemli rol oy-narlar. Ulusal bibliyografik denetimi, uluslararası yapılan çalışmalardan ay-

* A.Ü. DTCF Kütüphanecilik Bölümü Araştırma Görevlisi.

1. Ülker Sanalan. Bibliyografik denetim ve Türkiye. (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1977), 165. (basılmamış doktora tezi)
2. "The Role of national libraries in national and international information system: A Policy statement approved by directors of national libraries meeting in Lousanne, 20-21 August 1976" Unesco Bulletin for Libraries, 31, 1 (1977), 20.

rı düşünmek mümkün olmayacaktır. Millî kütüphaneler evrensel bibliyografik denetim için gerekli uluslararası çalışmalara da ilgi duyarlar. Uluslararası bu çalışmalar arasında: Uluslararası Süreğen Veri Sistemi (ISDS), Uluslararası Standart Kitap Numarası (ISBN), Makinaca Okunabilir Kataloglama Projesi (MARC), Uluslararası Standart Bibliyografik Niteleme (ISBD) (3) sayılabilir.

Ulusal bilgi denetimini sağlamak ve uluslararası bilgi değişiminde önemli rol oynayan millî kütüphanelerin görevi İngiliz kütüphanecisi **Humphreys** tarafından 3 ana başlık altında ele alınmıştır. (4)

Temel Görevleri

- Ülke yayınlarını eksiksiz toplamak,
- Ülke yayınlarından en az bir tanesini derlemek,
- Yabancı yayınları sağlamak,
- Ulusal bibliyografyalar yayınlamak,
- Ülkedeki bibliyografik enformasyon hizmetlerini planlamak ve düzenlemek,
- Kataloglar yayınlamak,
- Yayınları tanıtıcı sergiler düzenlemek.

Yapması İstenilen Görevleri

- Kütüphanelerarası ödünç verme işlemini yürütmek,
- Ülke yazmalarını toplamak ve korumak,
- Kütüphane teknikleri alanında araştırma yapmak.

Zorunlu Olmayan Görevleri

- Yayınların uluslararası değişimini sağlamak,
- Kitapların fazla nüshalarının değişimini yapmak,
- Görmeyenlere hizmet sunmak,
- İş başında mesleki eğitim vermek,
- Kütüphane teknikleri alanında diğer kütüphanelere yardım etmek.

Millî Kütüphanelere yüklenilen bu görevlerden de anlaşılacağı gibi, ülkede kütüphanecilik alanında önderlik görevinin millî kütüphanelerce yapılması istenmektedir. Bu görevlerin tam olarak yerine getirilebilmesi, ülkedeki yayınların toplandığı bir merkez olması, yabancı yayınların sağlanması ve diğer kütüphanelerle işbirliğine gidilerek kütüphanelerarası ödünç verme hizmetlerinin gerçekleşmesi ise ancak iyi bir bibliyografik denetimle gerçekleşebilir.

Burada ulusal ve uluslararası bibliyografik denetim ve kataloglama konusunda önemli çalışmaları olan ve bu çalışmaları ile diğer kütüphanelere yol gösterici bir rol oynayan gelişmiş iki ülkenin millî kütüphanesini ele alıp

3. Sanalan, a.g.e., 187.

4. K.W. Humphreys. «National library functions» *Unesco Bulletin for Libraries*. 20, 4 (1966,) 158-159.

irdelemeye çalışacağız. Bu kütüphanelerin çalışmaları ışığında Türk Millî Kütüphanesini ele alıp irdeleyerek neler yapması gerektiği konusuna yer vermeğe çalışacağız.

Kongre Kütüphanesi (Amerika Birleşik Devletleri)

Bir parlamento kütüphanesi olarak kurulan Amerikan Kongre Kütüphanesi aynı zamanda Millî Kütüphane görevini de yerine getirmektedir. Sahip olduğu geniş dermesi ve kütüphanecilik alanında yaptığı çalışmaları ile ün yapmıştır. (5)

Kongre Kütüphanesi'nin kataloglama'da standartlaşma konusunda yaptığı çalışmalar 1900'li yılların başına kadar dayandırılabilir. Ülke çapında kataloglama'da birliği sağlamak amacıyla 1901 yılından bu yana dermesindeki materyallerin fişlerini çoğaltarak diğer kütüphanelere dağıtmakta ve isteyen başka ülkelere de satmaktadır. Kongre Kütüphanesinin bu fiş dağıtım programı yanında ülke çapında kataloglama kurallarının oluşturulması ve bu kurallarda tek biçimliliğin sağlanarak uluslararası bir kullanım olanağı yaratmak için de önemli çalışmaları vardır.

Kongre Kütüphanesi yayınların denetimini gerçekleştirmek için de ulusal toplu katalog, kitapdışı materyallerin kataloğu, monograf dizileri kataloğu ve çince yayınlar kataloğunu yayınlamaktadır. Kongre Kütüphanesi ulusal toplu kataloğa çevirimiçi bilgisayarlarla ulaşabilmektedir. Süreğen yayınların ulusal düzeyde denetimi Ohio'daki OCLC tarafından çevirimiçi olarak yürütülmektedir. Yani Kongre Kütüphanesi bu projeyi OCLC'ye yaptırmaktadır. (6)

Kongre Kütüphanesi kitapların yanı sıra kitapdışı materyallerin de manüyetik bantta kaydedilen bibliyografyalarını 1972-73 yıllarından itibaren hazırlamakta ve isteyen kütüphanelere satmaktadır.

Bibliyografik denetimde büyük yararları olan yazar adları otorite kayıtları ile konu başlıkları titizlikle gözden geçirilerek MARC çevrimiçi veri tabanına eklenmiştir. Bunlar kitap ve mikrofiş şeklinde de hazırlanmıştır. Kongre Kütüphanesi tarafından hazırlanan diğer önemli iki bibliyografik kaynak da şunlardır: Devlet yayınları aylık kataloğu ve Kanada'da yayınlanan monograflar kataloğu. Bu çalışmaların her ikisi de MARC formatına dönüştürülmektedir. (7)

Kongre Kütüphanesinde bu gelişmeler olurken, Amerika Birleşik Devletlerinde yaklaşık 20 yıl önce başlatılan MARC projesi, bibliyografik bilgilerin paylaşımı, kütüphanelerde bilgisayar kullanımı ve işbirliği için gerekli şartların oluşmasına etken olmuştur. MARC'ın gelişimini yakından izleyen OCLC kendi sistemini oluştururken, ABD'de aynı amaçla oluşturulan fakat farklı veri tabanları bulunan başka kuruluşlarda ortaya çıktı. Bu durum

5. Mustafa Akbulut. Teknolojik gelişmelerin kütüphanelere etkisi ve milli kütüphanelerde bibliyografik denetim. (Ankara: Ankara Üniversitesi, 1982) 92. (Basılmamış doçentlik tezi)

6. Henriette D. Avram. "The Role of the Library of Congress in the national bibliographic network" *Journal of Library Automation* (June 1977), 155.

7. *The Library of Congress as the national bibliographic center*. (Chicago: Association of Research Libraries, 1976), 8.

aynı kataloglama bilgilerinin (yani LCMARC temel alınarak oluşturulan bilgiler) pahalı bir tekrardan başka bir şey değildi. Amerika Birleşik Devletlerinde farklı farklı yapılan bu çalışmalarındaki tekrarı önlemek amacıyla Kongre Kütüphanesi 1976 yılında bir Ağ Danışma Komitesi kurdu. Bu çalışmalardan sonra ulusal bir ağ kurmak için Kongre Kütüphanesinin rolünün ne olacağı araştırıldı. Sonuçta Kongre Kütüphanesinin bilgi ağı geliştirme ve bilgi değişimi için gerekli standartları hazırlama çalışmalarına devam etmesi istendi ve Kongre Kütüphanesinde şimdiki adı 'Ağ Geliştirme ve MARC Standartlar Bürosu' olan 'Ağ Geliştirme Bürosu' kuruldu. (8)

Son olarak Kongre Kütüphanesi 1980 yılında fiş katalogunu dondurmuştur. Kataloglama işlemi doğrudan bilgisayarla yapılmaktadır. 1981 yılı Ocak ayından itibaren Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları adlı eserin ikinci basımı kullanılmaktadır. Aynı tarihten itibaren 1901 yılından beri sürdürülen fiş dağıtım projesi bırakılarak, OCLC ile yapılan işbirliği sonucu kitapların basılı fişleri yerine bilgisayar çıktıları dağıtmaya başlanmıştır.

İngiltere Millî Kütüphanesi

Uzun yıllar British Museum içinde görev yapan İngiliz Millî Kütüphanesi 1972 yılında British Library adı altında yeniden düzenlenmiştir. British Library bünyesinde 1974 yılı Ağustosunda bibliyografik hizmetler bölümü kurulmuştur. İngiliz Millî Kütüphanesinde bibliyografik çalışmalar 1969 yılından buyana bilgisayarla yürütülmektedir. Bibliyografik kayıtların 1973 yılından itibaren de MARC veri tabanlarına kaydedildiği görülmektedir. Geriye dönük olarak 1968-74 yılları arasındaki kayıtlarda aynı veri tabanına aktarılmıştır. (9) British Library tarafından haftalık olarak çıkarılmakta olan millî bibliyografya da bilgisayar çıktısı olarak hazırlanmaktadır.

İngiliz Millî Kütüphanesi'nin diğer kütüphanelerden farklı olarak yürüttüğü bir çalışma da İngilizce kitaplar (Books in English) programıdır. 1970 yılından beri devam eden bu proje ile İngiliz Millî Bibliyografyası'na alınan ve Kongre Kütüphanesi tarafından kataloglanan bütün İngilizce yayınlar eser ve yazar adı altında ultrafiş ortamında hazırlanmaktadır. Bu yolla kaydedilen yıllık bibliyografik kimlik sayısı ortalama 100.000 kadardır. (10)

Türk Millî Kütüphanesi

Türkiye ekonomik açıdan gelişmekte olan bir ülke olmasına karşın edebiyat, kültür, din ve tarih kaynakları açısından oldukça zengindir. Ne varki bu kaynaklar açısından zenginliği yeterince değerlendirilememiş, kültür birikimi düzenli bir şekilde derlenip korunarak hizmete tam olarak sunulamamıştır. Bugün de durum pek farklı değildir.

Ülkemizde millî kütüphane kavramı Cumhuriyetten önce belirginleşmiş olmakla birlikte, millî kütüphanenin oluşturulması Cumhuriyetten çok sonra gerçekleştirilebilmiştir. Türk Millî Kütüphanesi ilk defa 1946 yılında kurulmuş ve 1948 yılından itibaren de hizmet vermeye başlamıştır. Bununla be-

8. Yaşar Tonta. "Bilgi ağları ve kütüphanelerarası işbirliği." *Türk Kütüphaneciliği* 1, 3 (1987), 152.

9. W.L. Saunders. *British librarianship today*. (London: The Library Association, 1979), 116.

10. Akbulut. a.g.e., 93.

raber millî kütüphanenin dermesi 1934 yılında kabul edilmiş Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu ile oluşturulmaya başlanmıştır. Millî kütüphanenin dermesini oluşturmada temel olan yasanın teknoloji ve kütüphanecilik alanındaki gelişmelerin gerisinde kalması güncelliğini yitirmesine ve yaptırım gücünün zayıflamasına neden olmuş böylece bibliyografik denetim konusunda millî kütüphane etkinliğini yitirerek en önemli görevlerinden birini yerine getiremez olmuştur.

Millî Kütüphane'de bibliyografik denetim için gerekli güncel ve uluslararası nitelik taşıyan kataloglama kurallarının son yıllara kadar uygulanmaması, kataloglama işlemlerinde içinden çıkılmaz bir karmaşıklığa neden olmuştur. Yapılan uygulamalarda bile var olan kurallara tam olarak bağlı kalmadığı görülmektedir. ⁽¹¹⁾ Giriş ögesinin belirlenmesinde bir standarda uyulmadığından bir eserin farklı basımlarında değişik giriş ögeleri kullanılmıştır. Eserin bir basımı için yazarın adından temel giriş yapılırken, diğer basımı için kitap adından, aynı yazarın bazan adından, bazan da soyadından temel girişin yapıldığı görülmektedir. 1974 yılında toplanan bilimsel ve teknik enformasyon özel ihtisas komisyonunun standardizasyon alt komitesinde Millî Kütüphane görüşü olarak **Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları**'nın Türkçeye çevrilip adapte edilerek uygulanması ileri sürülmüştür. ⁽¹²⁾ 1974 yılında AAKK'nın Türkçeye çevrilerek uygulanmasını ileri süren Millî Kütüphane; bu eserin 1980 yılında TÜBİTAK tarafından çevrilip yayınlanmasına karşın; uygulamada 1984 yılı sonuna kadar bir girişimi olmamıştır. 1957 yılında yayınlanan **Basma Eserler Alfabetik Kataloglama Kaideleri** adlı kurallar topluluğunu 1984 yılı sonuna kadar uygulamaya çalışan Millî Kütüphane bu tarihten sonra uygulanan kataloglama kurallarını değiştirmek için çalışmalara başlamıştır. Adı geçen yılın Aralık ayında Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları'nın ikinci basımını uygulayabilmek için ilk önemli adım atılmıştır. Millî Kütüphanede çalışan kütüphaneci ve katalogcular 15 gün süre ile hizmet içi eğitime tabi tutularak AAKK2'nin uygulaması öğretilmeye çalışılmıştır. Bu eğitim sonunda da 1985 yılından itibaren Millî Kütüphaneye gelen yayınlar yeni kurallara göre kaydedilmeye başlanmıştır. Ne var ki kursa katılanların hemen hemen hepsinin AAKK1'i hiç uygulamamış olmaları ve daha önceden de AAKK2'yi hiç bilmemeleri uygulamada çeşitli aksaklıklara neden olmuştur. Bu nedenlerle AAKK2'ye geçişte istenilen başarı sağlanamamıştır. AAKK2'nin henüz Türkçe'ye çevrilmemiş olması ve Millî Kütüphane'deki katalogcuların bu kuralların İngilizcesini anlamamaları ortaya çıkan sorunların temel noktası sayılmaktadır. ⁽¹³⁾

Bu sorunları çözmek amacıyla Millî Kütüphane yetkilileri uygulamada karşılaşılan güçlüklerle ilgili bazı kararlar almışlar ve bunları AAKK2'nin uygulanmasında izlenecek yollar olarak belirlemişlerdir. Ne var ki belirlenen bu kurallar aslında AAKK'nın getirdiği ilkelerden farklı bir şey değildir. Millî Kütüphane uygulamasındaki bu örnek te kuralların orjinalinin tam olarak anlaşılamadığını açıkça ortaya koymaktadır.

11. F. Mehtap Türkütüzün. Çok basımlı eserlerin kataloglanmasında Millî Kütüphane uygulaması (Ankara Üniversitesi, 1977) 1-74. (Basılmamış bitirme tezi)

12. Devlet Planlama Teşkilatı Bilimsel ve Teknik Enformasyon Özel İhtisas Komisyonu; Standardizasyon alt komisyonu raporu. (Ankara: DPT, 1974) ... (metin teksirdir)

13. Millî Kütüphane Daire Başkanı sayın Orhan Doğan ile 7.5.1987 tarihinde yapılan görüşme.

Millî Kütüphane'de AAKK2'nin uygulamaya konulmasıyla birlikte bilgisayara geçiş çalışmaları da sonuçlandırılmıştır. Millî Kütüphanenin bilgisayar uygulamasına geçmesi konusu 1982 yılında toplanan I. Millî Kültür Şurası'nda kurum görüşü olarak ileri sürülmüş ve bu konuda başarılı olmuş ülkelerin çalışmalarının incelendiği ileri sürülmüştü. (14) 1984 yılında olabirlik çalışmalarının sonuçlandırılması ve 1986 yılında da bilgisayarın Millî Kütüphanede kurulması ile sonuçlanan çalışmalarda büyük bir gelişme gözlenememektedir. Yetişmiş personel yetersizliğinden belirli programlar hazırlanamadığı ve kurumda uygulayıcı personel bulunmadığı için bilgisayar çalıştırılmamakta ve kataloglama işlemleri yine elle yürütülmektedir. 1987 yılı sonlarına doğru bilgisayar uygulamasında bir gelişme olarak belirtmek gerekirse, olabirlik projesinin ilk iki bölümü yani satın alma ve kataloglama projesinin yazılım ihalesi yapılmış ve kurumda çalışan 4 kütüphaneci 45 gün süre ile bilgisayar kursuna gönderilerek ilk çalışmalar başlatılmıştır.

Tüm bunlara karşın Millî Kütüphane uluslararası bilgi alış-verişinde ve teknolojik gelişmelerde yenilikleri yeterince izleyememekte, yapılmak istenen bazı çalışmalarda yetişmiş insan gücü ve mali destek bulunmadığı için başarılamamaktadır. Bu yüzden Millî Kütüphane ulusal ve uluslararası düzeydeki bibliyografik denetim ve kütüphane hizmetlerinin standartlaştırılarak planlanması konusunda görevlerini etkinlikle yerine getirememektedir. Bir anlamda ülke kütüphaneciliğine yapması gereken önderliği başaramamaktadır. Kütüphaneciliğimizin geri kalmasında büyük rolü olan Millî Kütüphaneden yapması gereken işlemleri yerine getirmesini beklemek bu şartlarda mümkün değildir. Çünkü üst düzeyde devletin kütüphane ve bilgi akışını düzenlemedeki anlayış ve politikası Millî Kütüphaneyi de etkilemekte, o'nu çalışamaz hale getirmektedir.

14. Altınay Sernikli. «Ulusal bilgiyi kurulumu ve bilgi akışının sağlanması» I. Millî Kültür Şurası, 23-27 Ekim 1982. Kurum ve kurum temsilcileri bildiri özetleri. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982), 234-235.

YENİ MESLEKİ YAYINLAR ÇIKARILDI

Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğüne «Kütüphanecilik Dizisi» adı altında mesleki kitapların yayımına başlanmıştır. Bu diziden aşağıda isimleri yazılı olanlar çıkarılmış, ayrıca 4 ayrı kitabın da yayınlanması için çalışmalar sürdürülmektedir.

— ISBN Milletlerarası standart kitap numaralama sistemi el kitabı ve Türkiye'de uygulaması — Kütüphaneciliğimiz üzerine görüşler — Kitap sempozyumu — Halk kütüphaneleri için hizmet klavuzu — İkinci Türk Yayın Kongresi, II — Değişik edebiyatların yazarlarına göre Dewey sınıflama numaraları dizini — I. Millî Kitap Fuarı.